

Kaszárnyát nem választunk

Ungvári Tamás

En a fordulat évében kerültem az egyetemre, s napról napra jobban féltem. Későbbi példaképeim, egyik-másik a barátom lett, olyan hévvel vetette magát Marx műveinek tengerébe, hogy levegőért is alig jött fel. Körülöttem élesedett az osztályharc, hallottam, fenik a kést.

Tanárom volt például Szalai Sándor, ahogyan akkor is becézték, magánkivüli tanár. Magas, testes alak, szaporán szedte a lábát, örökké elfoglaltnak rémlett, raccsolt, üvöltözött, s az óráin páratlan műveltségéről adott bizonyítékot.

A doktorátusát Zürichben szerezte Lipcsében végzett tanulmányai után. A második világháborúban munkaszolgálatosként Radnóti Miklóssal együtt szolgált a bori rézbányákban, s az ő viharkabátjából került elő néhány klasszikussá érett Radnóti vers.

Szalai Sándor volt a néppügyész Bárdossy László volt miniszterelnök perében: halált kér Magyarország egykori urára.

A nők iránt nem volt közömbös Szalai Sándor. Több-ször nősült. Egyik feleségét állítólag egy szekrény tetején állva kérte meg, azzal fenyegetve, hogy visszautasítás esetén leugrik onnan.

Aztán egyszer csak eltűnt Szalai Sándor. A hatos terem, ahol a Múzeum körüli épületben az előadásait tartotta, az ötvenes esztendő második felében őt hiába várta, Szalai volt, nincs.

Eredetileg az úgynevezett baloldali szociáldemokratákhoz tartozott, miként Horváth Zoltán vagy Vajda Imre, a vele együtt letartóztatott értelmiségiek jobbjai. Miért képzelhette Szalai, hogy célszerű a kommunistákkal történő egyesülést szorgalmazni, ez utólag nehezen rekonstruálható. Gál Éva történész idézi Szalai mondását: „A szociáldemokrata párt kupleráj, a kommunista párt kaszárnya; ha a kettő között kell választanom, a kuplerajt választom.”

A börtön azonban nem volt kupleráj. Az 1956-ban szabadult Szalai Sándor továbbra sem tett lakatot a szájára, s a forradalom után ismét a hatóságok látókörébe került.

Szalai egyike volt annak az izgatott értelmiségi típusnak, amelyik a második világháború után azt képzelhette, hogy történelmet csinál, vagy legalábbis beleavatkozik a dolgok menetébe. Ezek egy részétől, bátran bevallhatom, féltem. Még a szelíd és nagy tudású Mérei Ferenc pszichológustól is. Forrott, buzgott, agitált, vitatkozott ő is.

Gondolom, említenem sem kell, hogy Mérei is külföldön szerezte a diplomáját. A párizsi Sorbonne adott otthont a diáknak, aki tizenegy nyelv elsajátításával kísérletezett, s aki az én egyetemista koromban csupán nyelvtanításból tarthatta el magát.

Mérei és Szalai úgy kerül egyetlen lapra a magyar értelmiség viharos történetében, hogy a két nagy egyéniség példáján tanulmányozható az egykori elnyomó gépezet két, egymást kiegészítő módszere. Az ötvenes években Szalait fogházra ítélték a Szakasits-perben, míg Méreit mindenhol kirúgták, de szabadlábban hagyták.

Az ötvenhatos forradalom utáni megtorlásban, 1958. október 17-én a Mérei-perben állították a vérbíró Vida Fe-

renc elé egy állítólagos összeesküvés vádjával a történész Litván Györgyöt, a Szabad Nép egykori újságíróját, Fekete Sándort, Hegedűs B. András és számos társukat.

A nyomozás nagyjából egyszerre indult Szalai és Mérei ellen: két egyetemi tanár, szabad szájúak, lakásukon a beszélgetés átalakul szabadegyetemmé. Mindketten részt vettek a letartóztatottak családjának segítésében.

A kopó, akit nyomukba küldtek is azonos volt. Hollós Ervin alezredes, a Belügy politikai nyomozó főosztályának vezetője. Az egykori illegális kommunista Hollós az ifjúsági mozgalomban fejtette ki háború utáni tevékenységét. Engem ebből az ifjúsági mozgalomból már középiskolás koromban, 1946-ban kizárt Erdős Péter és Hollós Ervin. Ennek sokat köszönhetek, de nem is részletezem az esetet, nem magamról beszélek. Hanem például egy másik izgatotról (aki ugyancsak megváltotta volna a világot). Ez **Eörsi Ist-**

“

Az ablakból lestem, hogy friss hódításom közeledik a ház felé. Egy könyvtáros felesége volt. Megnyugodtam, milyen pontosan érkezett a találkára. Bementem a konyhába némi ital előkészítésére. Azután még egy fél óra múltán sem szólalt meg a csengő. Az történt, hogy a megolvadt aszfaltba beleragadt a magas-sarkú cipője, húzogatta kifelé reménytelenül. Ha kilép a cipőből, megég a talpa.

ván volt, akit az ifjúsági mozgalom lapjától távolított el Hollós Ervin.

1956 forradalmi napjaiban **Eörsi István** a Parlament épületében találkozott a borotvátalan és rettegő Hollós Ervinnel, aki azt kérdezte, hogy mikor sikerülhet megállítani a felkelt népet, nektek, mondta Hollós, akik lázítjátok ezt a népet? A provokációra mindig hajlamos **Eörsi** persze diadalmasan válaszolta, hogy soha.

Eörsi már börtönben ült, amikor Méreit és Litvánt letartóztatták. Ott már sok jó ember volt, így Bibó István és Göncz Árpád. Ez utóbbiak mentő-tanúként is szerepeltek a Mérei perben.

Ezen a színpadon én akkoriban nem játszottam. 1956 után nem volt állásom, lestem a jó szerencsét. Ötvenhét nyarán fordításokból éltem. S az ablakból lestem, hogy friss hódításom közeledik a ház felé. Egy könyvtáros felesége volt. Megnyugodtam, milyen pontosan érkezett a találkára. Bementem a konyhába némi ital előkészítésére. Azután még egy fél óra múltán sem szólalt meg a csengő. Az történt, hogy a megolvadt aszfaltba beleragadt a magas-sarkú cipője, húzogatta kifelé reménytelenül. Ha kilép a cipőből, megég a talpa.

A randevű elmaradt, röhögve nehéz udvarolni.

Erről a hölgyről kiderült, hogy „Hamvas Judit” álnéven a belügy egyik legszorgalmasabb jelentője volt. Most emléktábla őrzi igazi nevét, mint a magyar irodalom üdvöskéjét.

Ez a hölgy cserkészte be Litván Györgyöt, ez járt Szalai

Sándornál is. A hölgy – leánykori és írói nevén Erki Edit – később az Új Tükör munkatársa lett, annak a Fekete Sándornak a főszerkesztése alatt, akinek a perében Hollós Ervin jóvoltából, Erki Edit az igazán terhelő adatokat szállította.

A korábban börtönviselt szociáldemokratákat, így Justus Pált, Horváth Zoltánt és Szalai Sándort azonban Hollós nyomása ellenére a legfelsőbb pártvezetés nem engedte letartóztatni. Más taktikához folyamodtak. A börtönből is kijuttatott hírek és álhírek segítségével úgynevezett lejáratásba kezdtek.

Horváth Zoltánnak, a Népszava korábbi szerkesztőjének értésére adták, hogy Szalai Sándor feltehetően beépített ügynök, míg Szalainak azt sugallták, hogy Horváth Zoltán az.

A terv azonban – mint Gál Éva kutatásaiból és két nagyobb munkájából olvasom – nem sikerült. Szalai túlságo-

san okos volt és egyik ügynökét maga leplezte le. Sós Endre (Sipos álnéven ügynök), a Magyar Nemzet kulturális rovatvezetője, s a Magyar Izraeliták Szövetségének elnöke túlzott igyekvéssel lebukott Szalai előtt. Tanúk előtt hívta egy olyan helyre az ügynököt, ahol nem volt lehallgató készülék. „Te a Kádár-rendszer ügynöke vagy itt és külföldön. És figyelmeztetek, hogy ebből baj lesz. Egyelőre csak az emberek megvetése kísér, de nem szeretném, ha téged később felakasztanának, és nekem azt kellene mondanom az akasztásodnál, hogy igazuk van.” (Idézi Gál Éva, Történelmi Szemle, 2010, 2. Ld. még Gál Éva „Mérei Ferenc és társai 'Ellenforradalmi szervezkedése' 1957-1959. In: 1956. Intézet Évkönyv, XVI. Szerk. Tischler János 9-73)

Senkit se akasztottak fel a besúgók, kihallgatók, nyomozók közül. Szalai akadémikus a rendszerszervezés nemzetközi tekintélye lett, miközben Hollós Ervint áthelyezték kulturális területre. Jelentős szerepe volt abban, hogy az Egypárt megbízásából a történelemferdítő David Irving ötvenhatos könyvének hamis adatait „betáplálja” a szerzőbe.

Börtönévei után **Eörsi István** találkozott Hollós Ervinnel az utcán. A szemébe nevetett. S az alábbi bök- verset írta.

Szeretnék olyan lenni végre,
aki maga is lapot oszt -
csak abba a kövérkésbe
kellene belerúgni most.